

Համբյուրի պես է նայվածքս ջերմին,
Խոսքս համբյուրի շարունակություն... (I, 501):
Հակադրական կապակցությամբ շարահարական բարդ նախադասությունները ավելի հատուկ են
բանաստեղծական խոսքին: Սևակի չափածոյի մույնպես դրանք քիչ չեն:

Սահմանափակման հարաբերությամբ նախադասություններ

Սահմանափակման է կոչվում այն բարդ համադասական նախադասությունը, որի բաղադրիչներից
երկրորդում արտահայտված գործողությունը, եղելությունը, երևույթը չի մակաբերվում նախորդ բա-
ղադրիչում ասվածից, այլ յուրովի սահմանափակում է նրա բովանդակությունը:

Կապակցությունը կարող է իրացվել զոդով: Իբրև այդպիսին հանդես են գալիս բայց, բայց և, բայց
և այնպես, սակայն, այսուամենայնիվ, մինչ, մինչդեռ, միայն քե և այլ շաղկապները:

Թեև հազվադեպ, բայց կապակցությունը կարող է իրացվել նաև շարահարությամբ:

Պ. Սևակի չափածոյում գտանք սահմանափակման շարահարական կապակցության մի շատ գեղե-
ցիկ հատված:

Գարունը անցավ՝

/Բայց և այնպես - Ի. Գ. / ես քեզ չտեսա:

Ամառը անցավ՝

Ես քեզ չտեսա:

Աշունը անցավ՝

Չտեսա ես քեզ,

Չմեռն էլ կանցնի՝

Չեմ տեսնի ես քեզ... (I, 313):

Սահմանափակման հարաբերությունը դրսևորվում է երկրորդ բաղադրիչով. այսպիսի կապակցու-
թյան բաղադրիչների շարահարությունը կայուն է:

Պայմանահակադրական հարաբերությամբ նախադասություններ

Պայմանահակադրական է կոչվում այն բարդ համադասական նախադասությունը, որի բաղադրիչ-
ների իմաստային կառուցվածքում ներհակականից բացի առկա է նաև պայմանահետևանքային հա-
րաբերություն: Սրանք փակ շարքեր են:

Կապակցությունը իրացվում է զոդով, շարահարական կապակցությունը բացառված է:

Քանի որ մեր այս հոդվածում ներկայացնում ենք բարդ համադասական նախադասության բաղադ-
րիչների շարահարական կապակցությունը, ուստի այսքանով ավարտում ենք այս ենթատեսակի մա-
սին մեր շարադրանքը:

* * *

Կատարված քննությունը հաստատում է, թե որքան հարազատ է Սևակի լեզուն ժողովրդականին:
Իմաստների արտահայտման քերականական այն բազմաձևությունը, որով առանձնանում է մեր լե-
զուն և որը միայն գեղեցկացնում է այն, լիովին արտահայտված է սևակյան էջերում:

ԾԱՆՈԹԱԳՐԱԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Մանուկ Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965, էջ 653:
2. Տես մույն տեղը, էջ 654:

ՄՈՎՍԵՍ ԿԱՂԱՆԿԱՏՎԱՅՈՒ ԼԵԶՎԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ

Մարիամ Մկրտչյան

Նշանավոր պատմիչ Մ. Կաղանկատվացու «Պատմություն Աղուանից աշխարհի» երկը հայ պատ-
մագրության ամենաարժեքավոր կոթողներից է, որը կարևոր տեղեկություններ է պարունակում VII-X
դարերի Հայաստանի, մասնավորապես նրա արևելյան նահանգների ու հարևան երկրների քաղաքա-
կան անցումների, սոցիալ-տնտեսական վիճակի և մշակույթի վերաբերյալ:

Պատմիչի մասին տեղեկություններ մեզ չեն հասել, միայն գիտենք, որ ապրել է ՌԻտի գավառի Կա-
ղանկատու գյուղում, մույնիսկ նրա որ դարում ապրելու հարցը բազմաթիվ վեճերի առիթ է դարձել:
Երկը ընդգրկում է Աղվանքի պատմությունը սկզբից մինչև X դարի կեսերը: Այն հայ մատենագրությա-
նը ծանոթ է VIII դարից:

«Աղվանից պատմության» լեզուն աչքի է ընկնում հարուստ բառապաշարով: Երկի բառապաշա-
րի հիմքը կազմում են դասական գրաբարից եկող բառերը, որոնք համալրվում են մի շարք նոր և նորա-
կազմ բառերով: Գրաբարյան որոշ բառեր էլ գործածվում են նոր իմաստներով, իմաստային նրբե-
րանգներով: Փաստորեն, հեղինակը ոչ միայն օգտվել է հին հայերենի դասական շրջանի հարուստ բա-
ռապաշարից, այլև բառաբարդման և ածանցման միջոցով կազմել է նոր և գեղեցիկ բառեր: Կան բա-
ռեր, որոնք վկայված են միայն Կաղանկատվացու երկում: Թվարկենք դրանցից մի քանիսը՝

Ալեծաղիկ «սպիտակ մազերով պատված».- «Այսպես փաթեր գորդովն իւրով՝ զգոյն երեսաց ալե-
ծաղիկ զարդարեալ» (էջ 177):

Առաքինագգեստ «առաքինությամբ զարդարված».- «Ձառաքինագգեստ այրս կարգեսցուք տե-
սույ» (էջ 234):

Գահմունք «գահի և իշխանության պատիվ».- «Որոյ առեալ զայսքան քազատրական գահմունս՝
յառաջադեմ ևս լինէր» (էջ 175):

Դաւիլ «մուրհակ».- «Որոց կնքեալ զդաւիլն՝ դարձան յիւրաքանչիւր տեղիս» (էջ 191):

Դիւագրգիռ «դևից գրգռված».- «Դիւագրգիռ մոլորութեամբն դառնացեալ» (էջ 103):

Եղծապիղծ, աղծապիղծ «պղծված, անառակ».- «Տարօրեն խառնակութեամբ գլխատրք ազգաշա-
ղախ Աղուանից աղծապիղծ եղեալ» (էջ 212):

Ջրապարիշտ «կռապաշտ».- «Ջրապարիշտ և թշուառական քուրմքն յամօթ եղեն ի տէրունական
խաչէն» (էջ 258):

Խոստուկ լինել «խոստովանել».- «Եւ յայնմ ևս դառն տանջանսն զոչ և զուրաստ կալեալ չլինէին
խոստուկ» (էջ 53):

Կաճառախիտ «շատ խիտ, ստվարախիտ» (կաճառ նշանակում է «բազմություն», այս արմատով
կազմվել են կաճառորդ «խմբված մարդիկ», կաճառիլ «միաբանվել, կենակցել», բիրականառ «բազ-
մախումբ» և այլ բառեր)՝- «Տուեալ ցեղիցն երկաքանչիւրոցն պայքար յանդիման կաճառախիտ բազ-
մութեանն» (էջ 257):

Կենագրաւեմ «կյանքից զրկել, սպանել».- «Հրամայէր վաղվադակի տանջանատր մահուամբ կե-
նագրաւել զսուրբ զօրավարն թեոփիլեան հանդերձ ընկերօքն» (էջ 104):

Հոմատոհմ «տոհմակից».- «Մանեսանայ քազատրին Մալքբաց հոմատոհմին Արշակունեաց» (էջ
38):

Մատնահատ «Աղվանքում գոյություն ունեցող աղանդավորներ, որոնք կտրում էին մարդկանց
մատները».- «Հրամայէր ժողովել զմանկունս կախարդացն, և՛ դիւքաց, և՛ մատնահատաց» (էջ 50):

Մատնահատութիւն «մատները կտրելը».- «Կատարէին զչափ գործ մատնահատութեան... չորիւք
ցցովք պրկելով զչորեցունց բութոցն՝ կապեալ մանուկ մի և մորթէին կենդանւոյն» (էջ 52):

Ոսկեխաղաց «տեղ-տեղ ոսկի, ոսկեճկար».- «Ձխաչն արծաթեղէն՝ ոսկեխաղաց տեսակաւ» (էջ 95):

Յոգնամեծար առնել «շատ բաներով մեծարել».- «Յոգնամեծար զնա արարեալ՝ առողջ առ Հայաստանեայս առաքել» (էջ 336):

Տիրողություն «տիրություն».- «Կնքելի դաշինն վասն փառամոլ տիրողութեանն» (էջ 296):

Կան նոր բառեր, որոնք ՆՀԲ-ում հիշատակված չեն: Այդ բառերին անդրադարձել է Հր. Աճառյանը իր «Հայերեն նոր բառեր հին մատենագրության մեջ» գրքում:¹

Ողիբերոն - Այս բառի փոխարեն Աճառյանը բերում է ասղիբերան բառը և բացատրում՝ ասեղի բերանով գործած: Մակայն հին և ընտիր ձեռագրերում վկայված է ողիբերոն բառը, որը ըստ Դ-ովսեթի նշանակում է կարմրաներկ:

Գայթանք - Այս բառը սկզբում բացատրում է «ինչք, հարստություն», սակայն գրքի հավելվածում, ինքն իրեն ուղղելով, ասում է, որ դրա արմատն է գայթ և նշանակում է «սխալմունք, հանցանք»:
«Վանագ երեզ, կամ վանդախոն որ երե հ վանագն»

հոգնակին է, փոխաբերաբար՝ սինքոր:⁴

Ելիստություն - Աճառյանը գտնում է, որ սա հունական իշխանական մի աստիճան է: Ըստ Ադոնցի պետք է լինեի իլիստություն, որ լատիներեն բառ է և իշխանական մի տիտղոս է: Այդ տիտղոսը հայերեն գործածված է նաև Եդրուտո ձևով 636թ. մեծագույն թվով:

Ըմբոց, ըմպոց - «ըմպանակ, ջուր խմելու աման».- «Ըստ նմին և զըմպոցս եղջիրեղենս և շորոմաճև փայտեղենս մեծամեծս» (էջ 160):

Թուանիկ - Այս բառը գտնուում ենք Աղվենի ժողովի կանոններում: Կանոն դնող հայրերը մարդկանց ռաժանուում են երեք դասի՝ Թուանիկ, տառապեալ և հողագուրկ: Պարզ է, որ թուանիկը նշանակում է «հարուստ»: Աճառյանի կարծիքով փոխառություն է պահլավերեն *tavanik*, պարսկերեն *tavana* «ուժեղ, շրթեղ, կարող» բառից, որն էլ ծագում է զենդերեն *tav* «կարողանալ» արմատից.⁸

Ծառագործի «ծառապաշտ».- «Զանգի սատանայակույր ծառագործի մոլորութեամբն աղծատեալ սգգն այն...» (էջ 240):

44

այր և ջոկ առ ջոկ մարտատեսիկ հոլարանի» (էջ 241):

ունէր պատիւ» (էջ 213):

Միասնեի «միասայրի, մեկ բերանով սուր», - «Առաքելությունը անգլիացիներին» (1917 թ. 110):

Նամեսական - Ըստ Ալիշանի, որ խոսքը մենական անհատական է:

Աճառյանը սկզբուն բացատրել է իր դիրքը հարցին ներդրում ունեցողների հետևյալ կերպով. «Եթե մենք չենք օգտագործում լիցենզիայի գաղափարը, ապա ինչու ենք մենք պահպանում այն? Իհարկե, եթե մենք չենք օգտագործում լիցենզիայի գաղափարը, ապա մենք չենք պահպանում այն»:

«Գլխի բղթոցի» բնագրում այս բառը նշանակում է «առկա գտնվող, ստորոգ գտնվող», բայց

սինքն՝ «թիկնապահ, թիկնավաճառ»։ Է. Կոպուսովը՝ Մ. Կուկոլնիկովի հետ, «ստանդոն» ուտրի հետ։ Նամենական բառի նշանակությունն է «անվանի, հռչակավոր», իսկ «ման-

տուրցն առեալ գերահարաշապետատորին զագատաստուն տոհմն հանդերձ մանսմագան Գ-ն

Շորոմաձև - Կ. Շահնագարյանը մեկնում է «Հերեփաձև»: Հայապատունը բացահայտվում է հիմնականում իր ներքին աշխարհով:

ԸսյաՏՎ «սաղափարտ» և պարսկերէնն suram «սլոյմազ Բաղդադ»

«Ըստ նրան և վերագրեց աշխարհը» (Եղ 160):

կան բացատրություն է, որովհետև հոները ժամական արվեստը չեն ցուցնում, որովհետև չեն ցուցնում, որովհետև չեն ցուցնում» (էջ 258):

Պոլոսն «զմբեթի գազաթ», արմատն է նախորդ պուր բառը: (էջ 215):

Չաքաղիկ կամ ջաթրկիդ - Շահնազարյանը գտնվում է, որ զարմար-դարձ

«Չառնոյ Աստուծոյ զԵղիայի զԱրամման ազգի» - 1907

Տըրեկան, տորոական - Աճառյանը կարծում է, որ սա պարսկերենից փոխառյալ turgan «ռուհնդ

և այլն տվող, պատգամատու:

Փարուազ - Առձեռն բառարանը ստացում է «ԲԵՐԿՈՒՆԴ»-ը՝
 որ բարձր ծախում է արս. parvar «ժապավեն, երիզ» բառից:¹⁵

զեան փարուազով» (էջ 175):

է). - «Մոնթաճև կտցոյն փողորտագութիւնս ի վայրի գոյն հարկուած է առ
Երանայիս - Ըսող Սճառչանի փոխառչյալ է պրս.kas «մի տեսակ մեծ ու տափակ բաժակ» բա

A.R.A.R.@ 45

խկ Վ. Առաքելյանը ճիշտ է գտնում փաս բառը՝ մեկնաբանելով հեղուկի չափման միավորը: «Պտուղ ի ժողովրդեն է երիցու՝ կարգ այս լիցի. բուանիկն Դ գրի ցողեան և Զ գրի գարի և ԺԶ փաս քաղցու» (էջ 90):

Թվարկված բառերի մեջ մեծ թիվ են կազմում բարդ բառերը: Ինչպես գիտենք, նոր բառեր ստեղծելու գործում մեծ է բառաբարդման դերը: Այն հանդիսանում է բառապաշարը հարստացնող գործոններից մեկը: Կաղանկատվացին նույնպես նոր բառեր կերտելիս ամենից հաճախ դիմել է այդ միջոցին: Բարդությունների մեծ մասը կազմում են հոդակապով բարդությունները (առաքինազգեստ, դիւազրգիռ, զրապարիշտ, կանառախիտ, մատնահատ, ծառագոթի, հոռոմափակ և այլն):

Երկում կան նաև ածանցավոր բառեր, որոնց մեջ գերակշռող են վերջածանցավոր բառերը (հոլարան, գահմունք, գայթանք, պաղանատր և այլն): Սակավաթիվ են նախածանցավոր բառերը (անբեղուն, հոմատոհմ):

Երկում հանդիպում են փոխառյալ բառեր. օրինակ՝ բուանիկ, ջաթկիդ, փարուազ և այլն: Փոխառությունները հիմնականում կատարված են պարսկերենից:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 1 Տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. 1-2, Վենետիկ, 1836-1837 (բառերի բացատրությունը նույնպես տրվում է ըստ ՆՀԲ-ի):
- 2 Հր. Աճառյան, Հայերեն արձատական բառարան, Երևան, 1973, հ. II, էջ 497:
- 3 Տե՛ս Հ. ր. Աճառյան, Հայերեն նոր բառեր հին մատենագրության մեջ (այստեղ ներկայացնում ենք բառերի մի մասը միայն):
- 4 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն նոր բառեր հին մատենագրության մեջ, Ա, էջ 11:
- 5 Նույն տեղում, էջ 12:
- 6 Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Անթիլիաս, 1988, էջ 320:
- 7 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 13:
- 8 Նույն տեղում, էջ 14:
- 9 Ղ. Ալիշան, Հայապատում, Բ, էջ 238:
- 10 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 26:
- 11 Տե՛ս Լ. Հովհաննիսյան, Բառաբանական նկատառումներ «Բառգիրք հայոցում» տեղ գտած մի քանի բառերի վերաբերյալ, Պատմա-բանասիրական հանդես, 2000, 2(154), էջ 217:
- 12 Ղ. Ալիշան, Հայապատում, էջ 223:
- 13 Մ. Կաղանկատվացի, Պատմություն Աղվանից աշխարհի, 1969, էջ 123:
- 14 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 36:
- 15 Նույն տեղում, էջ 38:

Мкртчян М.-Лексика языка М. Каланкатуйского, Знаменитый историк Мусей Каланкатуйский в произведении «История Албании» дает важные сведения об Армени, в частности о восточных провинциях VII-X вв.

Произведение охватывает историю Албании сначала до половины X века.

М. Каланкатуйский составил много новых слов, из которых большое количество составляют сложные слова, многие из них слова с соединительным гласным: (зрапарит «уголопоклонник», каджарахит «очень густой», гзараготи «деревообожающий» и так далее).

В произведении есть и производные слова, в которых перевешивают слова с суффиксами: (гайтанк «ошибка», паганавор «верхом» и т.д.).

В лексике историка встречаются заимствованные слова, которые в основном взяты из персидского: (тваник «богатый, имущий, состоятельный», парваз «лента» и т.д.).

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ «ԴԱՍԵՐԻ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԱՐԾԱՐԾՈՒՄՆԵՐԻ ՍԵՎԱԿՅԱՆ ՓՈՐՁԸ

Մարտին Գիլավյան

Պատմական ճշմարտությունների և արդարության վերականգնման ճանապարհով ընթացող նորագույն շրջանի հայ պոեզիայում 1960-ականներին դրսևորվում էր մի հետաքրքիր օրինաչափության. պատմության փորձը լուսաբանվում է ոչ միայն հերոսականության ու ժողովրդի ֆիզիկական, այլև հոգևոր գոյատևման տեսանկյունից, որը հնարավորություն է տալիս հաղթահարելու հասարակության զարգացումը միայն դասակարգային պայքարի տեսանկյունից ներկայացնելու մտայնությունը:

Փոքր ժողովուրդների պատմությունը առաջին հերթին ազգային-ազատագրական պայքարի պատմություն է, հոգևոր մաքառումների, մտավոր ներուժի համախմբման, ազգային արհավիրքներից դիմակայելու պատմություն: Տասնամյակների կաշկանդվածությունը հաղթահարող պոեզիայում վերջապես համարձակորեն շեշտվում է այն միտքը, որ «ժողովուրդների և ազգային գոյության միակ երաշխիքը հողը չէ կամ գործությունը... Ինչպես մարդիկ, այսպես էլ ժողովուրդները գոյատևում են «ոչ միայն հացիով», այլ նաև «բանիով»:

Պ. Սևակի ջանքերով նորագույն շրջանի պոեզիայի զարգացումը գնում էր «անկոնֆլիկտայնության» տարիների «արտառոցության չափ ժամանակավրեպ» բանաստեղծության ցուցադրական հայրենասիրության ու կեղծ նվիրվածության աղաղակների խլացման, պատմականության վերականգնման, պատմության զգացողության խորացման ճանապարհով: Պոեզիայի առաջնահերթ նպատակը դառնում է «ոգեդեն հայենիքի» հայտնաբերման խնդիրը: Համազգային ողբերգության մասշտաբները, տառապանքի հոգևոր փորձը խորացնում են պոեզիայի զգացմունքային ու իմտելիկտուալ ընդգրկումները, հաղորդում փիլիսոփայական խորհրդածությունների լայն թափ, մղում ակտիվ դիրքորոշման ու համարձակ պատկերավորության:

Պ. Սևակը նորովի է ներկայացնում այն ճշմարտությունը, որ արվեստագետն է իր հայրենիքի լավագույն զավակը, որ նա է ավելի ջերմագին ու խելացի սիրում իր երկիրը:

Ավելի խորը ու ազնիվ հայրենասիրության, քան մարդուն ժամանակի արատներից ու կեղծիքից մաքրված ու բարոյական բարձր դիրքերի վրա կանգնած տեսնելու ձգտումը, երևի թե հնարավոր չէ պատկերացնել: Այս առումով «Եղիցի լույսը» պակաս հայրենասիրական չէ, քան «Հարկ հոգեկանը», «Անդրեյի զանգակատունը», «Եվ այդ մի՛ Մաշտոց անուն» պոեմները:

Պ. Սևակին խորթ են կեղծ հավաստիացումներն ու ազգային սնապարծության դրսևորումները:

Դարեր շարունակ մենք ապրել ենք «Հատվել-փռվել կա, բայց ծովել չկա» պատվիրանի՝ ծագումնաբանորեն մեզ փոխանցվող ոգով, մեր ինքնության հստակ գիտակցումով, մարդկային մեր տեսակին յուրահատուկ արժանապատվության բարձր զգացումով, այս է Պ. Սևակի հայրենասիրական պոեզիայի փիլիսոփայական խորհուրդն ու իմաստը:

Բանաստեղծը՝ հայրենիքի, և հայրենիքը՝ բանաստեղծի մեջ, այս ուղղությամբ են ծավալվում Պ. Սևակի՝ ստեղծագործությունների փիլիսոփայական խորհրդածությունները: Հայրենիքը սկիզբն է ամեն ինչի: Նրա գետերն ու ջրվեժները, քամիներն ու թռչունները բանաստեղծի շնորհավորանքի խոսքն են թարգմանում, ամառային ստվերներն անգամ, երգելով արևի հիմնը, այգիների շռայլ բերքն ու բարիքը, բանաստեղծի օրհներգն են «համաշխարհային մատչելի լեզվով»:

Հայրենասեր Պ. Սևակը, Գ. Մահարու բնութագրությամբ «միաձուլ է ու երդվյալ հետևողական», ինչը նրա բանաստեղծությունը դարձնում է հիմնավորված ու հավաստի:

Պատմության մայրուղու զգացողությունը, նրա փիլիսոփայությունը ըմբռնելու ձգտումներն ավելի են խորանում պատմական պոեմներում, որոնց մեջ Պ. Սևակն ամբողջացնում է հայոց պատմության այն տարբերակը, որն առաջադրվեց 1960-ականների զարթոնքի շրջանում: Դա ազգային արժանապատվության, անպարտելի ոգու, զոհաբերության ու նվիրումի, կարոտի ու անանց ցավերի և, վերջապես, հոգևոր կերտվածքի վեհության պատմությունն է, որ սկիզբ է առնում անհիշելի ժամանակներից և սուրբ Մաշտոցի տարած փառահեղ հաղթանակի ու Կոմիտասի ոգեդեն հայտնու-